

A. Novačan:

Samosilnik.

I.

Nad starim sivim kraljestvom se je pokazala črna zvezda, oznanjevalka prekucij in sprememb, davno pričakovano usodno znamenje. Umrli je modri kralj, tri dni potem, ko se je preobjedel svežih smokey, ki so mu raznesla čreva. Osirotela dežela je zaječala v nemirih in homatijah, v ljutem metežu strank je ginevalo blagostanje in na stežaj so se odprla vrata vsem grozam in nesrečam. Iskal je gospoda suženjski rod in gonobil v strastni blazni borbi samega sebe. Zakaj tako je zapisano v globinah človeškega srca, da bo hrepenelo za gospodom in krotilecem svojim, dokler se samo ne očisti gospodovalnih želja in ne pre-maga te prve slabosti svoje.

V strahote tistih dni je pogledalo pozorno in lakomno oko največjega bojazljivca v deželi. Iz brloga krvoločnih misli in črnih naklepov se je vzdignil Samosilnik, je vrgel mrežo in sedel v temi tavajočemu ljudstvu za vrat. Mahoma so se polegli boji; kakor obrzdan konj je zatrepetala dežela pod roko novega gospoda in narod se mu je poklonil do tal.

Samosilnik se je zaprl v palačo iz rezanega kamna. Obdal je palačo z rablji in besnimi psi in je postavil pred njo deset kolcev visoke vislice.

Ukazal je in oznanil po vesoljni deželi:

«Kdor pa poreče, da je moj nos dolg, bo obešen!» *Justi sic*

In zopet:

«Kdor pa poreče, da je moj nos kratek, bo tudi obešen!»

In tretje:

«Kdor pa poreče, da ni moj nos ne dolg ne kratek, obešen bo!»

In ker je bilo takih, ki so mislili, da je njegov nos dolg, in takih, ki so mislili, da je kratek, največ pa tistih, ki so dejali, da ni ne dolg ne kratek, so se zibale vislice od jutra do večera. Na kupe so ležali mrlički po holmu okoli palače strašnega Samosilnika.

II.

Deseti dan svojega gospodarstva je počival Samosilnik na odru, vznak in vse štiri od sebe, in se je dolgočasil v prebavi. Mračilo se je. Na hladnem kamnu visokih sten so plesale sence rabljev, ki so prižigali zunaj baklje, da nadaljujejo svoje peklenko delo tudi

x

x

ponoči. V dvorani je vršel hrum hitrih korakov, zategli obupni kriki, liki ostri kamni so bili Samosilniku na ušesa. Slišal je zapomaganje cvilečih moških glasov.

Pogledal je na vislice.

Pod njimi je stal plešast starček, ves sključen in krevljast, toliko da se je držal na nogah. Že so ga držali hlapci, že so ga vezali, že so mu ovijali na vrat proketo konopljo. Toda starec ni prosil, ne stokal. Smejal se je prezirno in ko so ga dvignili kvišku, se je nasmejal na vse grlo.

Samosilnik se je začudil in ukazal, naj ga snamejo in pripeljejo k njemu.

Sneli so ga in pripeljali.

«Po čemu se smejiš, ko te obešajo?» je vprašal Samosilnik.

Starec je odgovoril:

«Smejem se Tebi, Samosilnik, ker ni tvoj nos ne dolg ne kratek in ker zavoljo tega ljudi obešaš!»

Samosilnik je odgovoril:

«Temni so moji zakoni in moj nos, ki sem ga dal deželi v trepet, je logika vsakega zakona. Ni dolg ne kratek, kadar je dolg in kadar je kratek.»

Starec je odgovoril in v odgovoru vprašal:

«Ali uživa zakon samega sebe? Zakon postavlja sebi meje, ki jih poruši svoboda. Jaz v tebi, Samosilnik, ne vidim svrhe.»

Samosilnik se je nasmehnil in dejal:

«Moj nos je ideja! Za vsako idejo človeštvo krvavi, rado roma k vislicam, rado se da klati in mučiti. Človeštvo brez ideje je kakor lice brez nosa. Ta dežela je bila brez ideje, jaz sem ji idejo dal, moj nos je ideja.»

Starec je pobledelel in klonil.

«O, groza!» — je dejal. «Ti se, Samosilnik, rogaš lepoti, iz tvoje gnile duše se razliva po deželi smrad, ti si, Samosilnik, spočel največji greh. In ker si popolno grd, si mogočen, da te premaga edino čistost in lepota.»

«Te pa ni!»

In Samosilnik je namignil svojim hlapcem.

Peljali so starca pod vislice in mu zadržali okrog vratu proketo konopljo.

III.

Bila pa je v deželi uboga deklica, ki ni imela ne očeta ne matere. Pasla je v planini ovce in samoti tožila svojo nesrečo. Ko je zvedela, da Samosilnik obeša ljudi, očete in matere, je splezala na najvišji breg in pogledala v daljavo. Videla je palačo Samosil-

nik, palačo iz rezanega kamna, in vislice pod njo. Solnce je gledalo preko nje, palača je ležala v senci in nad njo so krožili črni vrani. Zamislila se je deklica bolno in rekla v svojem srcu: «Obeša jim starše, kam pojdejo ubogi, majhni nebogljeni? Pa čemu toliko gorja nedolžnim tisočem, ko se nad mojim srcem ne zvedrijo oblaki žalosti?»

Tedaj je ostavila svojo čredo in se je spustila v dolino. Šla je po deželi, šla od doma do doma in zbirala deco obešenih staršev. Vse je vodila sabo; take, ki so bili že veliki in so hodili sami, in take, ki še niso shodili. Take je ukazala, da nosijo večji na rokah, na hrbtu, ali pa, da jih peljejo v malih otročjih vozičkih. Tako je obhodila deklica vso deželo in tedaj se je vzdignila vojska otrok in se podala na pot k palači Samosilnika. Pot je bila dolga in težavna. Mnogi so opešali v prahu in žeji, toda deklica jih je zopet osrčila. Prepevala jim je pesmi o angelih, jabolkah, belih zvezdah, najbolj utrujene pa je zbrala okoli sebe in jim pravila povesti, ki si jih je izmislila sama, ko je pasla čredo v planini. Od časa do časa je skočila na bližnji grič, pogledala k palači Samosilnika in oznanila deci, da ni več daleč. Pokazala je z rokami, kako daleč je še, le še komolec dva, in otroci so vriskali in šli veseli dalje.

Za belega dne so bili veseli, ko pa se je zmračilo in je prišla noč, da sami niso vedeli kako, so se začeli otroci plašiti. Ali jih je strašilo drevo, ki je stalo samotno v polju, v svojem razrožnem vrhu sajasto, capasto, kakor pošast, ki zdaj odklopi svoje strašne, bogve kako žareče oči; ali pa jih je motil kak daljni glas, krik nočne ptice, tajno šumenje na desni in levi. Postajali so, polni groze, potem je v vrstah zajokal otrok, potem je zaklical drugi, da je lačen in tretji, da mu je mraz. Deklica je tolažila, prosila, sama jokala. V pomoč ji je bila edino zvezda, kadar se je utrnila in na čudo malih zarisala sijajno črto na nebesnem svodu.

Ko je opešala tudi deklica, je zaspala vojska otrok po holmu, ki je na njem stala palača Samosilnika.

IV.

Drugo jutro se je prebudil Samosilnik zelo slabe volje in je ukazal svojim hlapcem, da jih vse obesijo, kar se je čez noč zbralo prestopnikov. Ko pa se je naslonil na okno, da bi se naslajal ob mukah, je zapazil po holmu spečo vojsko otrok. Hitro je poslal slugo na ogled. Sluga se je vrnil prestrašen in je povedal, da je spodaj otrok ko listja in trave.

«Polovite jih in pobesite jih!» — je ukazal Samosilnik.

x

Juš Kozak: Tehtnica.

x

Vedno poslušni hlapci se niso zganili.

«Otrok ne moremo obešati!» so izjavili rablji.

«Odvežite tolpo ljutih psov in spustite jih na otroka!» je ukazal Samosilnik.

Tudi psov niso odvezali.

«Konec!» je pomislil Samosilnik in se je skrnil strahopetno v najtemnejši kot svoje palače.

Zunaj pa so njegovi hlapci in rablji padli na kolena pred vojsko otrok, ki je drla od vseh strani k palači. Prva je stopila pod vislice deklica in je ukazala, da jih podro. Ko so podrli vislice, je ukazala, da pokličejo Samosilnika.

Rablji in hlapci so ga privlekli iz najtemnejšega kota palače. Držal se je za glavo in skrival oči.

Deklica je vprašala:

«Ali si ti Samosilnik?»

Odgovoril je:

«Nisem. Dobrotnik dežele in prijatelj človeštva sem!»

In je še vedno skrival oči.

«Zakaj skrivaš oči?» — je vprašala deklica.

Rablji in hlapci so mu vzeli roke od oči. Pogledal je razprto na deklico, na čistega nedolžnega otroka, zatrepetal ko šiba na vodi in omahnil.

Položili so ga pred deklico, mrtev je bil. In ko so razdjali palačo do tal, so izkopali globoko jamo in zagrebli Samosilnika, se je vzdignil na drugem koncu dežele drug Samosilnik, ki vlada še dandanes.

Ali ni hotel skrivati po malem Avstrije & Frantskega

juš 8/1922

Juš Kozak:

Tehtnica.

Med okamenelimi valovi zemlje je leglo k počitku mesto, v jasli položeno. Noč je zbrisala ceste, da ne dramijo utrujenih, ne vabijo romarjev s svojo belino, čudodelno zanje, kakor belo telo, vseh sladkosti polno. Le ura, visoki stražar, si mane zaspane oči in ugiba svoj čas iz nebeških svetilnikov, brlečih zemlji na njeni ponočni poti. Jezno se ozira tja proti gozdu, kjer sikajo žareči zublji in bruhajo svoj nemir v temo med nebom in zemljo. Vedno srditejša bije z železno pestjo po zvonečem bronu, kajti režeči zublji so že prestrašili lučke pod hribom, da boječe mežikajo skozi raztrgane zavese, prestrašeno prašujejo, kaj se godi pod visokim, črnim dimnikom, s katerim se še podnevi z grozo